

ŠTĚPÁN VLAŠÍN

PRÓZA DVACÁTÉHO STOLETÍ OČIMA JOSEFA HRABÁKA

Filozofická fakulta brněnské Masarykovy univerzity měla v druhé polovině 20. století štěstí, že na ní působili jako pedagogové tři vědci narození roku 1912: Artur Závodský se věnoval především divadelní a filmové vědě, ale také české literatuře (zemřel 1982), František Tenčík literatuře pro mládež (zemřel 1974). Nejvšestrannější činnost však rozvíjel Josef Hrabák – sledoval všechny oblasti literární vědy od metodologie po teorii literatury, od staré české literatury po současnou, řešil i problémy textologické a vztahy k jiným slovanským literaturám, uplatnil se i v editorské činnosti a literární kritice.

Až po svých šedesátinách začal vydávat monografie o českých prozaicích dvacátého století: *Miloš V. Kratochvíl* (1979), *Rudolf Těsnohlídka* (1982), *Karel Nový* (1983), *František Kožík* (1984), *Jiří Křenek* (vydáno až posmrtně 1988).

Jako brněnského rodáka jej především zaujali prozaici spjatí s Moravou. V knize *Život s literaturou*, vydané r. 1982, se Hrabák zamýšlí mimo jiné nad vznikem a vývojem románu z brněnského prostředí. Za jeho zakladatele právem prohlašuje Josefa Merhauta (1863–1907). Více si však váží jeho povídek než románů (*Andělská sonáta*, 1900, *Vranov*, 1906). Těm vyčítá zúženou problematiku a přechod k mystice.

A tak podstatu „brněnského románu“ objevuje až u Rudolfa Těsnohlídka. U něho „je město více než kulisou, protože se autor pokouší postihnout jeho jedinečnost a proniknout do samé dřene jeho života“ (*Život s literaturou*, s. 99). Ocenil především romány *Poseidon* (1916) a *Kolonia Kutejsík* (1922) – a samozřejmě i *Lišku Bystroušku* (1920). Většina Těsnohlídkových próz vycházela napřed na pokračování v *Lidových novinách*. I když za román *Kolonia Kutejsík* získal Těsnohlídka státní cenu, stavěl Hrabák výše román *Poseidon* – především pro vystižení života na brněnském předměstí.

Dostí kriticky se však Josef Hrabák vyjádřil o krátkých prózách Jiřího Mahena: „V Mahenově vidění světa se neustále střetává dvojí postoj: dějovost a imprese, dojmovost. Rovnováhu mezi nimi nachází Mahen jen výjimečně. Proto se jeho práce jeví jako improvizované, nedokončené, a to je vzdaluje nejednou i dnešnímu chápání krásné prózy“ (tamtéž, s. 113). Ale závěrečný soud vyznívá

smířlivě: „Ale i tak si jeho povídky zaslouhují více pozornosti, než kolik se jim dosud dostalo“ (tamtéž, s. 117).

Zato vysoce Hrabák ocenil povídkovou knihu Jaromíra Johna *Večery na slavníku* (1920). Autor (vlastním jménem Bohumil Markalous) Josefa Hrabáka učil rok a půl na starobrněnském reálném gymnáziu a imponoval mu svým osobitým přístupem k výuce. Na Johnovi jako prozaikovi oceňoval Hrabák jeho ironii, hodnotil jej jako mistra parodie s protiměšťáckým a antimilitaristickým ostnem. Jeho tvorbu však charakterizoval poněkud rozporně: „Řekl bych, že si se svými čtenáři trochu hraje na schovávanou. Srší paradoxy, směje se, jindy se jen usmívá, ale pozornějšímu čtenáři neujde, že si klade otázky, které ani zdaleka nebere na lehkou váhu, a že je často klade proto, že sám na ně marně hledá odpověď“ (tamtéž, s. 124).

Z díla lékaře a spisovatele Antonína Trýba, spjatého s Brnem, věnoval Hrabák největší pozornost historickému románu *Císař chudých* (1935), který sleduje osudy římské říše v době vlády císaře Diokleciána. V rozboru Trýbova románu ocenil Hrabák především aktuálnost zvoleného tématu:

„Pro objektivní ocenění historického románu je nutno se ptát na to, jak se v něm odráží doba, ve které byl napsán, a jakou sehrál úlohu nejen v historickém poznání minulosti, ale především v sociálním a politickém vývoji své doby. Vždyť už sama volba námětu historického románu je důsledkem spisovatelova postoje k době, ve které sám žije. Autor, který aktivně prožívá radosti i bolesti své doby, vybere si jistě z historie jiné období a bude se na ně dívat pod jiným zorným úhlem než spisovatel, který svou dobu nenávidí a hledá v historii narkotikum nebo prostřednictvím historie bojuje proti pokrokovému snažení současnosti“ (tamtéž, s. 133). Hrabák ocenil, jak pokrokově Trýbův *Císař chudých* vstoupil do složitých dobových konfliktů třicátých let.

Nemalou pozornost věnoval Hrabák i dílu Jaromíra Tomečka. Ocenil jej nejen jako obdivovatele přírody, ale především jako obhájce životního prostředí, který varuje před jeho devastací. Tomeček nevidí přírodu odtrženou od současnosti a od člověka, do jeho přírodní beletrie stále silněji pronikal lidský prvek. „Zvláštnost Tomečkova zobrazení času spočívá v tom, že dovede do kratičkého časového okamžiku soustředit celý smysl lidského života. Čas u něho probíhá v kruhu, tak jako v mytologii a ve folklóru. Tomeček vytvořil vlastně moderní mýtus přírody...“ (tamtéž, s. 186).

V tvorbě Vladimíra Pazourka shledal Hrabák dva vrcholy – jednak román *Ústup z hranice* (1946), zachycující pohraniční konflikty s Němci v období mnichovské konference, jednak zralou tvorbu sedmdesátých let. Před výtkami části naší kritiky, že Pazourek občas podléhá laciné líbivosti, vzal jej Hrabák v ochranu:

„Ve svých zralých knihách se Pazourek snaží dát jistou – dobře dózovanou – dávku líbivosti do služeb myšlenec. Nejde mu o nadbíhání vkusu nebo spíše nevkusy širokého obecnstva, ale spíše o snahu vyjít čtenáři vstříc a urovnat mu cestu k pochopení závažných problémů. Tím dovede zaručit dobrý čtenářský ohlas své angažované próze – a tak se líbivost stává kladem“ (tamtéž, s.190).

Na Jiřím Křenkovi ocenil Hrabák, že se mu daří udržet zájem čtenáře a dodat vyprávění napětí, ale ne v rovině dějové, nýbrž psychologické. Pochválil také jeho přehlednou kompozici a pevnou rukou vedené dialogy.

Nemalou pozornost věnoval Hrabák také přednímu brněnskému prozaikovi Zdeňku Pluhařovi. Nestihl sice napsat monografii o něm, v tom jej předstihl kritik Jan Adam (1973), ale v řadě recenzí a studií se Pluhařovu dílu věnuje. Hodnotí jej z nadhledu takto:

„Má smysl, doslova inženýrský smysl pro velkou konstrukci, propočítanou do posledního nýtku a šroubku. S tím však souvisí i jedna negativní vlastnost, na kterou kritika nejednou poukázala, totiž sklon k určité apriornosti a teozovitosti. To je však údělem většiny epických prací...“ (tamtéž, s. 221).

Prof. Hrabák také konstatuje, že k podstatě Pluhařovy tvorby patří také záliba v dobrodružnosti. V raných románech se objevuje, v zralé tvorbě se k ní autor vrací – a spojuje ji s metodou odhalování tajemství. „Zralý prozatér se vrací k svému východisku, aby po letech viděl tutéž skutečnost novými očima, zmoudřelými, ale stále zvědavými – protože se stále snaží poznat hlouběji život ve všech jeho podobách“ (tamtéž, s. 224–225).

Jak patrně, byly Hrabákovy soudy většinou uznalé, optimistické, hledaly především kladné stránky tvorby – a výtky se především zaměřovaly k úsilí inspirovat nápravu chyb. I v tom může být prof. Hrabák pro dnešní kritiku vzorem a inspirací.

Hrabák se však soustředil na problematiku prózy i v řadě dalších knižních prací (*K morfologii současné prózy*, 1969, *Čtení o románu*, 1981). Věnoval se i dobrodružné četbě a kriminálnímu a detektivnímu žánru (*Napínává četba pod lupou*, 1986, *Od laciného optimismu k hororu*, posmrtně 1989). Zabýval se i dílem Karla Maye a Julesa Vernea, špionážními romány, ale také ženským čtivem.

Závěrem bych rád vzpomněl osobních vztahů k profesoru Hrabákovi. Byl mým profesorem, češtinářem na I. státním čs. reálném gymnáziu v Brně, Na poříčí 31. Po letech jsme spolupracovali v Akademii věd, vedl jsem od r. 1967 brněnskou pobočku pražského Ústavu pro českou literaturu ČSAV – a prof. Hrabák měl nad brněnským pracovištěm patronát. V sedmdesátých letech napsal Hrabák pro melantrišskou edici *Odkazy pokrokových osobností naší minulosti* monografii o *Rudolfu Těsnohlídkovi* (vyšla 1982), zatímco já jsem psal o druhém čáslavském rodákovi, *Jiřím Mahenovi* (kniha vyšla 1972). Hrabák také posuzoval mé práce pro dosažení vědeckých hodností. Nejtrapnější společnou chvílí jsme však zažili na jaře 1942 na starobrněnském reálném gymnáziu. Vylosoval jsem si pro zkoušku z češtiny Julia Zeyera. Napsal jsem si přípravu, ale než jsem nastoupil ke zkoušce, přišel za mnou pobledlý prof. Hrabák a zeptal se mne, zda vím něco o Antonínu Sovovi. Předseda maturitní komise, německý školský inspektor, totiž Zeyera odmítl, protože byl Žid. Ale zkoušku jsem i bez přípravy šťastně složil. Hodně jsme také s prof. Hrabákem spolupracovali na Bezručových Opavách v sedmdesátých a osmdesátých letech, kdy brněnský ústav ČSAV byl spolupředatelem těchto konferencí.

Jak patrně, mám řadu dobrých důvodů na prof. Josefa Hrabáka nezapomínat a zůstat mu vděčný.

TWENTIETH CENTURY PROSE FROM JOSEF HRABÁK'S PERSPECTIVE

Literary historian and theoretician Josef Hrabák mostly researched medieval Czech literature, nevertheless he also devoted himself to the study of Czech contemporary prose. In his book, *Život s literaturou* (Life with literature, 1982), Hrabák evaluates fiction writers in the region of Brno. Hrabák considers Josef Merhaut (novels *Andělská sonata* - Angel Sonata, 1900, and *Vranov*, 1906) and Rudolf Těsnohlídek (*Poseidon*, 1916, *Kolonia Kutejsk*, 1922) as the most important representatives of Brno prose. Hrabák also studied the work of other authors: Jiří Mahen, Zdeněk Pluhář, Vladimír Pazourek, Antonín Trýb and others.

The author of the article has many personal memories of Professor Hrabák. He was his Czech teacher at a secondary school in Brno, he was one of his lecturers at the Faculty of Arts of Masaryk University, Brno and later on, they cooperated at the Institute for the Czech Literature of the Czechoslovak Academy of Science. Hrabák and the author of this article also co-chaired the Opa-va conferences in the 1970s and 1980s.